

УДК 94 (495.6) “0” (092)

Аліна САЛОГУБ

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІРРА ЯК ВОЇНА, ПОЛІТИКА ТА ПРАВИТЕЛЯ

У статті автор розглядає формування особистості епірського царя Пірра як воїна, політика та правителя. Крім того, подано розгорнуту характеристику епохи діадохів, а також проаналізовано події, які сприяли становленню правителя Епіра як керманіча протягом 90–80-х рр. III ст. до н.е. і були пов'язані з його державною діяльністю та дипломатичними стосунками.

Ключові слова: античність, Епір, Іллірія, діадокси, елліністичний світ, елліністична монархія, македонці, тавлантії, конфедерати.

Аліна САЛОГУБ

СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ ПИРРА КАК ВОИНА, ПОЛИТИКА И ПРАВИТЕЛЯ

В статье автор рассматривает формирование личности эфирского царя Пирра как воина, политика и правителя. Кроме того, в статье подается развернутая характеристика эпохи диадохов, а также анализируются события, которые привели к становлению Пирра как правителя Эпира в течение 90–80-х гг. до н.э., и были связаны с его государственной деятельностью и дипломатическими контактами.

Ключевые слова: Эпир, Иллирия, диадохи, эллинистический мир, эллинистическая монархия, македонцы, тавлантии, конфедераты.

Alina SALOGUB

FORMATION OF PERSONALITY PYRRHA AS A WARRIOR, POLITICIAN AND GOVERNOR

In this article the author examines personality formation Epirus king Pyrrha as a warrior, politician and governor. Besides provides a detailed description Diadochi era, also analyzed events that contributed to ruler of Epirus as steering for 90-80 years III century B.C. and were associated with his public activities and diplomatic relations.

Key words: antiquity, Epirus, Illyria, Diadochi, Hellenistic world, Hellenistic monarchy, Macedonians, tavlantiyi, confederate.

Життя Пірра (319-272 рр. до н.е.), епірського царя («Піррус» з грецької означає «Рудий»; правив у Епірі в 306-302 й 297-272 рр. до н.е.), політика і правителя протікало в розпалі великих подій, які визначали майбутнє не лише Стародавньої Греції, а й усієї античної історії. Йому випала нагода мати справу і контактувати практично з усіма військовими системами та державними устроями тієї епохи: від македонських фаланг і спартанських гоплітів до римських легіонів і військової організації південноіталійських горців (до неї входили племена самнітів, етрусків,

апулійців, луканців та ін.); від варварської іллірійської спільноти та македонської монархії до римської республіки та сицилійської тиранії. Метою Пірра було організувати велике царство, яке б стало не менш грандіозним, ніж держава Александра Македонського (336-323 рр. до н.е.). Й хоча шлях царя Епіру до влади був нелегким, самі події загартували його як майбутнього воїна і правителя.

Характеризуючи тематичну історіографію, необхідно відзначити, що історики по-різному оцінювали і особу Пірра, і його діяльність: одні бачили в ньому видатного стратега, інші давали йому оцінку як мудрому керманичу, а деякі називали його просто авантюристом. Однак жоден дослідник не заперечував того, що епірський цар був неординарною й багатогранною особистістю, цікавою для вивчення. Зокрема, відомі німецькі антикознавці кінця XIX – початку XX ст. У. Газзель [32, с. 75] і Г. Штоль [29, с. 165] характеризували Пірра як талановитого воїна, але слабого політика. Подібно до цього описував царя Епіру тогочасний італійський історик Д. Ненчі. Він вважав, що Пірр був не самостійним політиком, а слухняним виконавцем волі єгипетських царів з династії Лагідів (IV-I ст. до н.е.) [39, с. 153].

Початок якісно нового етапу у вивченні епохи Пірра пов'язаний з появою низки ґрунтовних праць німецьких дослідників – Р. Шуберта [42; 43; 44], Б. Нізе [40], Р. Скали [41], Д. Кінаста [33]. Їх праці відрізнялися ретельним аналізом джерел та їх характеристикою, а також висвітленням боротьби між аристократами і демократами в античному соціумі. Згідно з Р. Шубертом, Пірр, наслідуючи своїх попередників – Діонісія (сиракузький тиран; 405-367 рр. до н.е.) і Агафокла (тиран Сиракуз у 317-289 рр. до н.е.; цар Сицилії в 304-289 рр. до н.е.), був прихильником демократичних ідей, тоді як аристократи Еллади у переважній більшості орієнтувались на Рим [44, с. 164, 204]. У свою чергу, Д. Кінаст зробив спробу дати по можливості об'єктивну оцінку політики та особистісних якостей царя Епіру. Для нього Пірр не лише видатний полководець, але й людина високої культури, яка збрала навколо себе таких непересічних людей тієї епохи, як історик Проксен (III ст. до н.е.), поет Леонід з Тарента (III ст. до н.е.) та ін. [33, с. 163].

Для французького історика П. Левека, який присвятив Пірру окрему фундаментальну роботу [34] і критичний нарис [35], епірський правитель – не авантюрист, не честолюбець, а в першу чергу далекоглядний політик і керманич. В його трактуванні Пірр використовував війну та дипломатію для досягнення власної мети. Одночасно вчений доводить, що мета володаря Епіру полягала у створенні на терені Південної Італії та Сицилії нової потужної середземноморської держави [34, с. 245-284]. Думку П. Левека стосовно характеристики Пірра як гідного правителя та професійного воїна підтримував інший французький науковець – П. Кабанес [21]. Останній вказував на те, що цар вів активну зовнішню політику

для зміцнення авторитету своєї країни і реформував армію, перетворивши її на наймано-професійне військо [21, с. 172-180].

Власну думку з цього приводу мав український історик зі Львова І.І. Вейцківський, який присвятив ряд публікацій історії Піррової війни [14; 15; 16; 17; 18; 19; 20] та позитивно оцінив діяльність Пірра з тієї точки зору, що цар захищав інтереси демократії і став ворогом аристократичних кіл як в Італії та Сицилії, так і в материковій Греції [17, с. 86]. В ряді статей радянського вченого Л.Р. Вершиніна [21; 22; 23; 24] чітко простежується негативне ставлення до царя Епіру: дослідник називає його «авантюристом» [23, с. 89]. Така оцінка свідчить про дещо поверхнєве трактування як особи Пірра, так і його історичної епохи, коли вперше зіткнулися дві потужні античні держави – Рим та Греція. Таким чином, перегляд і концептуальне переосмислення подій, пов'язаних з правлінням Пірра, залишається актуалізованою проблемою в руслі її наукового висвітлення.

Переходячи до аналізу джерел, необхідно констатувати, що їхня кількість є обмеженою. Крім того, щоб позбутися можливої плутанини, весь корпус наявних джерел слід поділити на дві категорії: вірогіднішу (з точки зору об'єктивності описуваних подій) стародавню або т.зв. ранню традицію, котра існувала ще до правління імператора Октавіана Августа (63 р. до н.е. – 14 р. н.е.) та, відповідно, менш вірогідну (тобто пізню) традицію, яка виникла вже за самого Августа [28].

Переважає більшість фактологічного матеріалу міститься у «Порівняльних життєписах» Плутарха Херонейського (40-ві рр. I ст. – 119 р. н.е.) [6; 7], де доволі повно описана історія життя Пірра [27]. На увагу заслуговує й твір Діодора Сицилійського (80-29 рр. до н.е.) «Історична бібліотека» [11], у якому автор використовує праці попередніх грецьких та ранніх римських авторів. Саме тому ним було досягнуто, хоча й не повною мірою, проте в цілому об'єктивне відображення тогочасних подій. Ще одним цікавим джерелом із теми є свідчення Юстина (II – III ст. н.е.) (Помпей Трог I ст. до н.е. – I ст. н.е.) [10], опус якого, незважаючи на присутність певного проримського настрою, несе в собі елементи неупередженого відтворення історичних реалій виділеної епохи. На думку вже згаданого Р. Шуберта, з римських авторів Юстин використовував виключно Валерія Анціата (I ст. до н.е.) [44, с.71]. Тим не менше, писемна спадщина Юстина, незважаючи на стислість повідомлень і вказані недоліки, для вивчення історії Пірра залишається першорядним джерелом, котре у більшості випадків відрізняється достовірною та об'єктивною інформацією порівняно з іншими працями античних авторів. Маловідомі дані та історичні характеристики піррової доби також збереглися в опусах Аппіана (95-170 рр.) [1], Арріана (85-175 рр.) [2], Квінта Курція Руфа (I ст. н.е.) [3], Павсанія (II ст. н.е.) [4; 5], Страбона (64/63 до н.е. – 23/24 рр. н.е.) [8] та Фуکیدіда (450-399 рр. до н.е.) [9]. Отже, ґрунтуючись на виділеній проблематиці, спробуємо послідовно висвітлити формування особистості Пірра як воїна, політика і правителя.

Як відомо, Пірр належав до молосської гілки династії Пірридів. Епірський цар народився 319 р. до н.е. Його батьком був цар Еакід (331-313 рр. до н.е.), а мати – Фтія, донька фессалійця Менона, який увійшов в історію і увінчав себе славою під час Ламійської війни (323-322 рр. до н.е.). Крім Пірса, у цьому шлюбі народилися дві доньки: Деїдамія та Троада. На чолі родоводу Пірра стояли міфічні (за традицією) пращури – Ахілл та Геракл. Прерогативи царської влади у молоссів виконувалися двома особами, які завжди походили з одного роду. Така усталена «владна аномалія» на той час існувала, як відомо, і в Спарті: роди Агідів та Єврипонтидів завжди висували своїх представників на царський престол.

Син Арріба і, відповідно, батько Пірра Еакід опинились на престолі за допомогою підтримки ненависної для епіротів Олімпіади, матері Александра Македонського (336-323 рр. до н.е.) й тітки самого Пірра; це аж ніяк не покращило репутацію Еакіда у власній країні. Зазвичай він діяв на користь своєї покровительки. Наприклад, коли в Македонії її життя опинилося під загрозою, володар Епіру вирушив з військом на допомогу. Використавши цей момент, епіроти (прибічники другої царської гілки) підняли повстання, скинули з престолу Еакіда та «загальним рішенням» відправили його у вигнання [11, XV, 36, 3]. На престолі опинився його брат Алкет II (313-307 рр. до н. е.). Майже з усіма фаворитами і друзями скинутого царя, котрі не змогли втекти з країни, переможці розправилися.

Страти уникнули Андроклід і Ангел разом із малим Пірром. Вони знайшли притулок у іллірійського царя Главкія [6, Пірр, 2]. Плутарх, розповідаючи про цей випадок, відзначає, що Главкій прийняв Пірра як власного сина [6, Пірр, 2]. Разом з тим, необхідно підкреслити й те, що правитель Іллірії не міг не розуміти – цей випадок принесе йому неабияку користь у майбутньому. Як цар Епіру Пірр (через згадувану вище Олімпіаду) мав родинні зв'язки з Александром Великим. Звичайно, це не могло не вплинути на рішення Главкія щодо вияву своєї гостинності та доброзичливості. Навіть коли правитель Македонії Кассандр (355-297 рр. до н.е.) через деякий час запропонував йому викуп за Пірра у розмірі 20 талантів (близько 0,5 кг золота), той відмовився від такої пропозиції. Крім того, така сума була просто смішною, враховуючи плани Главкія відносно свого гостя.

Восени 312 р. до н.е. Кассандр (регент Македонії у 302-297 рр. до н.е.) звів на престол Алкета в Епірі й уклав з ним договір, котрий передбачав постійну матеріальну й військову допомогу з боку останнього. Невдовзі загони Кассандра підійшли до Аполлонія – багатого поліса, який мав важливе економічне значення (через нього проходили важливі торгові шляхи з Італії до північної Адріатики, а також відома купецька дорога, що пов'язувала Македонію та Халкіду). Біля цього міста війська македонців зустріло ополчення місцевих греків і великий загін іллірійських найманців (не виключено, що саме Главкій спрямував їх туди. – А.С.). За

свідченнями Діодора, ополчення мало значну чисельність, і саме це допомогло грекам одержати перемогу. Через відсутність резервів Кассандр прийняв рішення припинити свою воєнну кампанію, залишив територію Іллірії й відмовився від реалізації намірів щодо Пірра. Однак він не врахував, що з маленького хлопчика у майбутньому виросте видатний полководець.

До 306 р. до н.е. Главкій передбачливо не втручався у боротьбу т. зв. діадохів (у перекладі з грецької – «намісники»; діадохами були колишні полководці Александра Великого, які в результаті тривалих війн поділили між собою його імперію) за «спадок» царя Македонії. Слід зазначити, що до того часу майбутній правитель Епіру отримав при іллірійському дворі усі базові знання з головних наук та військового мистецтва. Й хоча Іллірія [1, Події в Іллірії, I, 1, 2] в елліністичному світі вважалася варварською країною, проте грецька культура тут вважалася престижною. При царському дворі проживало чимало емігрантів з Еллади і просто освічених еллінів, яких запрошували виховувати та навчати місцеве юнацтво. Саме у грецьких вчителів Пірр навчався грамоті, арифметиці, від них дізнався про історію Еллади і про історію власної країни. Однак найбільше його цікавила військова справа, котра в ту епоху для іллірійських вождів була престижною. Поняття «війна» та «іллірійці» ототожнювалися, адже саме найманство залишалося найпривабливішою справою серед населення країни. Зростаючи разом із підлітками-іллірійцями, для яких зброя була таким самим атрибутом, як одяг, Пірр поступово переконався: єдиний шлях справжнього чоловіка – це шлях воїна.

До кінця V ст. до н.е. в Стародавній Греції не існувало окремої науки, яка б вивчала військову справу; однак існувала традиція, згідно з якою участь в ополченні – громадянський обов'язок вільної людини. Ветерани навчали юнаків-ефебів, які за два роки проходили повний військовий вишкіл. Такою, наприклад, була військова система Афін; в інших містах-державках вона не мала принципових відмінностей (за винятком Спарти). Також існував ряд творів, за котрими навчалися майбутні правителі та воєначальники. Одним з перших авторів, які присвятили свої трактати мистецтву стратегії, став Ксенофонт Афінський (430-355 рр. до н.е.) – знаменитий мораліст, історик і воїн-найманець. Він знав про військову справу не з книг, а з власного досвіду. Саме йому належать два твори з військової справи античності – «Про основу кінноти» і «Мистецтво управління кіннотою». Зацікавленість Ксенофонта кавалерією не випадкова: у ті часи цьому роду військ полководці зазвичай віддавали перевагу. На 60-ті рр. IV ст. до н.е. припадає і творчість аркадського стратега Енея Тактика, який написав декілька опусів з військового мистецтва. До нас дійшли фрагменти з його творів про облогу фортеці, про військові знаки, про підготовку табору, про підготовку до бою тощо. За цими книгами навчалися й виховувалися як стратеги, так і царі – Філіпп II (359-336 рр. до н.е.) і Александр I Великий; з ними ознайомився і Пірр.

Коли Пірру виповнилося 13 років (306 р. до н.е.), Главкій вирішив, що той уже готовий стати володарем своєї землі [6, Пірр, 2; 3]. Беручи до уваги це повідомлення Плутарха, необхідно враховувати й те, що для античної цивілізації такий вік (13-14 років) вважався переходом юнака до дорослого життя. Крім того, політична ситуація була сприятливою для повернення престолу спадкоємцю Еакіда. В 307 р. до н.е. епідоти, не бажаючи далі терпіти жорстокість та свавілля царя Алкета II, вбили і його, і двох його синів. Скоріш за все (цьому сприяє сама логіка тих подій), після смерті Алкета правити Епіром було запрошено молодого енергійного Пірра. Все складалося якнайкраще для нового правителя: коаліція «конфедератів» (союзу держав, кожний член якого зберігав незалежність, мав власні органи державної влади та управління, але водночас запроваджував спеціальні органи для координації діяльності у чітко визначених сферах – військовій і зовнішньополітичній) давно розпалася; Антігон Фригійський (Одноокий) (384-301 рр. до н.е.) після перемоги над Евменом (полководець та секретар Александра I; помер 316 р. до н.е.) зібрав під своєю зверхністю значну частину народів Азії і розпочав війну за відновлення та об'єднання колишньої держави Александра Македонського. У свою чергу, Касандр, Лісімах Фракійський (361-281 рр. до н.е.), Птолемей Сотер (367-283 рр. до н.е.) та Селевк Нікатор (356-281 рр. до н.е.) об'єдналися проти фригійського сатрапа. Все це сприяло планам Пірра та Главкія повернути епірський престол законному правителю.

Варто відзначити, що в 306 р. до н.е., після того як Деметрій Поліоркет (336-283 рр. до н.е.), син Антігона, одержав блискучу морську перемогу над флотом Птолемея Сотера поблизу кіпрського міста Саламін, – він увінчав себе та сина діадемою – символом царської влади й могутності [7, Деметрій, 18]. Цим актом Деметрій продемонстрував своє долучення до інших правлячих династій Еллади. Невдовзі його приклад наслідують той самий Птолемей, Кассандр та Лісімах.

Оцінюючи дану ситуацію з точки зору політичних перспектив, п'ятнадцятирічний Пірр усвідомлював, що йому необхідна підтримка сильних та авторитетних полководців. З огляду на це, в 304 р. до н.е. він одружує свою рідну сестру Деїдамію з уславленим Деметрієм [7, Деметрій, 25]. Коли епірському царю виповнилося 17 років, він був переконаний, що вже міцно сидить на престолі і йому нічого не загрожує, оскільки із могутніми сусідніми правителями налагоджені дружні стосунки. Однак тільки-но Пірр вирушив за межі Епіру для шлюбу з донькою Главкій, молосси знов повстали і позбавили його влади. Розікравши царське добро й скарбницю, заколотники запросили на престол Неоптолема III (302-295 рр. до н.е.), сина Александра I Молосського (342-326 рр. до н.е.). Неоптолем дійсно мав законне право на царювання як нащадок старшої гілки роду Пірридів. Пірр, позбавлений влади та майна, з невеликим почтом переїхав від іллірійського керманіча до Поліоркета, віддавши себе під його опіку і захист. В цей час Деметрій, як відомо, вів війну з конфеде-

ратами. У разі перемоги фригійських царів Пірр розраховував на повернення собі престолу. Таким чином, молодому цареві знов необхідно було завойовувати свій спадок та довіру епірського населення.

Навесні 302 р. до н.е. Деметрій спромігся скликати у Коринфі загальногрецькі збори, відновивши цим актом політичний устрій, вперше створений ще Філіппом та зміцнений Александром [7, Деметрій, 25]. До міста були делеговані представники усіх держав материкової Греції. Взяти участь у зборах відмовилися лише Спарта, яка мала свою позицію відносно Деметрія, і Фессалія, котра ще залишалася під контролем Кассандра. Результатом коринфських домовленостей стало «встановлення грецької свободи», оголошення «вічного миру» між полісами і призначення Антигона та Деметрія «гегемонами Еллади». Їхні вороги після цього автоматично ставали ворогами усієї Греції.

Кампанія 302-301 рр. до н.е. виявилася несприятливою для союзників, оскільки їхні держави розташовувалися «впереміжку» з ворожими територіями, а отже не мали спільних кордонів. Кассандр, македонський цар, син Антипатра, котрий правив Македонією та Елладою під час східного походу Александра, розуміючи, що опинився в загрозовому становищі, насамперед зустрівся з Лісімахом, після чого звернувся по допомогу до Птолемея та Селевка.

В античних джерелах про цих діадохів збереглося доволі багато даних. Зокрема, сам Кассандр, до того як став керманічем, декілька років командував царськими охоронцями [10, XIII, 4, 18]. У свою чергу, Лісімах, правитель і цар Фракії у 324-281 рр. до н.е. та цар Македонії протягом 285-281 рр. до н.е., походив зі знатної македонської родини [10, XV, 3, 1]. Арріан згадує його серед особистих тілоохоронців Александра Великого [2, VI, 28, 4]. Після смерті свого патрона Лісімах отримав в управління Фракію з прилеглими до неї понтійськими областями [3, X, 10, 4]. Селевк, правитель і цар Передньої Азії (312-281 рр. до н.е.), був сином Антиоха. В юні роки він став одним із «друзів» самого Александра. Після смерті останнього Селевк за спільним рішенням діадохів очолив військовий табір [10, XIII, 4, 17] і став головнокомандувачем кіннотою гетейрів [1, Сирійські справи, 57]. Птолемей, цар Єгипту (324-283 рр. до н.е.) і засновник династії Птолемеїв, так само входив до найближчого оточення Александра й після смерті Філіппа, як фаворит сина, одержав призначення на почесну та відповідальну посаду царського охоронця [2, III, 6, 6].

Для оцінки ситуації, яка склалася в ході конфлікту, варто згадати ряд подій, що передували цьому. Кассандр та Лісімах володіли Фессалією, Македонією та Фракією. Їх територію оточували правителі-прихильники Антигона й Деметрія; в Греції формувалася армія Поліоркета; на західних землях Пірр і Главкія (цар тавлантійв) так само готували свої війська; Мала Азія у той час залишалася плацдармом для експансії, котра готувалась на теренах Півдня та Південного Сходу. Воєнне зіткнення стало неминучим, оскільки протистояння неможливо було розв'язати мирним шляхом.

Влітку 301 р. до н.е. поблизу м. Іпс у Фригії (Мала Азія) відбулася одна з найкривавіших битв античності між Антігоном і Деметрієм, з одного боку, та коаліцією у складі Селевка, Лісімаха і Кассандра, з другого (Птолемей, будучи надто обережним, її проігнорував) [25, с. 419]. У битві на боці Антігонідів участь взяв і Пірр [6, Пірр, 4]. Плутарх це зіткнення під Іпсом описує стисло, хоча називає його «битвою всіх царів» [6, Пірр, 4]. За переданням, Деметрію перед битвою наснилося, що йому явився Александр у парадних обладунках і спитав, який бойовий клич Антігон обрав для двобою. Деметрій відповів: «Зевс та Перемога». Тоді Александр промовив, що йде до Селевка і Лісімаха, які в битві використовують його ім'я. До того ж, перед початком бою, при виході з намету Антігон спіткнувся, а для еллінів це було поганою прикметою [7, Деметрій, 29]. Згідно з Плутархом, Деметрій зі своєю кіннотою на правому фланзі почав тіснити Антіоха, сина Селевка, ведучи бій професійно. В результаті він змусив ворога тікати на цьому фланзі, однак надто захопився переслідуванням [7, Деметрій, 29]. У підсумку, через власне честолюбство, Деметрій втратив перемогу.

Справа в тому, що коли він повернувся, то вже не зміг з'єднатися з піхотою та центральною фалангою батька. Вирішальним моментом стало введення Селевком у бій 500 бойових слонів, надісланих індійським царем Чандрагуптою (322-298 рр. до н.е.) в обмін на повернення деяких індійських територій, захоплених ще Александром Великим. Зрештою, Антігон не лише зазнав поразки, але й загинув; Деметрій та Пірр, у свою чергу, врятувалися втечею. Після нищівної поразки останній, тим не менш, не покинув Деметрія; це свідчить про порядність та відданість Пірра. За дорученням Поліоркета, епірський цар надалі починає охороняти міста Еллади, одночасно виконуючи обов'язки її стратега. Урок, який отримав Пірр, беручи участь в битві при Іпсі, був суворим, але відіграв суттєву роль у формуванні його тактичних навичок. Ніколи більше цар Епіру не стане порушувати взаємодію між різними підрозділами своєї армії та буде намагатися вдосконалити процес передачі інформації (команд і наказів) на полі бою.

Через деякий час діадохи знов уклали мир, і Пірр змушений був у ролі заручника відправитися до Єгипту. На перший погляд здається, що це провал у Пірровій кар'єрі: він опинився далеко від рідних місць. Проте, як покаже час, це стане ще одним важливим уроком для молодого правителя. З іншого боку, заслання сприяло його знайомству з найбільшим у ту епоху елліністичним культурним центром [32, с. 20]. Перебуваючи в Александрії, Пірр завоював любов і повагу Птолемея I. Їх дружба зміцніла завдяки шлюбу молодого епірського царя з Антігоною, донькою Береніки (другої, найулюбленішої Птолемеєвої дружини) від її першого шлюбу.

В Єгипті Пірр став об'єктом пильної уваги з боку придворних. Він був красивим, високим, уважним та спокійним, мав хороші манери. Його

походження і військова слава викликали неабияку цікавість й у самого Птолемея. Із заручника Пірр доволі швидко перетворився у гостя, а невдовзі володар Єгипту відрядив військо до Епіру з метою відновити права свого нового друга. Отже, Пірр знов спромігся використати ситуацію на свою користь, здобувши прихильність Птолемея завдяки своєму розуму і доброзичливій поведінці. Крім того, Пірру вдалося схилити на свій бік і Береніку, котра, як відомо, мала неабиякий вплив на єгипетського правителя [6, Пірр, 4]. Слід підкреслити, що родинні зв'язки із Птолемеями він підтримував до кінця свого життя. Однак відомий німецький антикознавець кінця ХІХ ст. Й. Дройзен не довіряв античним авторам, пояснюючи покращення ставлення Птолемея до Пірра через порушення союзницького договору з боку Деметрія [25, с. 446-447]. Італійський історик Д. Ненчі наявність зв'язку тлумачив з іншої позиції. На його думку, Пірр, втілюючи ідею створення імперії на взірць держави Александра Великого, швидко зрозумів, що серед амбітних та властолюбивих діадохів йому одному нічого не вдасться [30, с. 299]. Царю Епіру був потрібний сильний союзник, і ним став Птоломея. Разом з тим варто підкреслити, що Птоломея і Пірр у своїх намірах переслідували різні цілі: якщо перший шукав владу економічну, то другий – політичну.

Крім того, у Єгипті Пірр побачив приклад, на його думку, «ідеальної» монархії. Більшість корінного населення країни, природно, складала селяни. Однак частина з них, сприйнявши грецьку елліністичну культуру й оволодівши мовою греків, отримали адміністративні посади, переважно жерців. Останні, у свою чергу, були носіями національної релігійної культури та духовності (тобто відігравали роль культуртрегерів), і греки до них завжди ставилися з повагою. Інша частина єгипетського соціуму – «чисті» елліни, які емігрували в Єгипет у епоху Александра Македонського, стали управляючими в царських господарствах. Внаслідок такої структурної еллінізації Єгипет перетворився у найбільш розвинену економічно країну Середземноморського басейну. З іншого боку, Греція постачала єгипетським царям й основну масу найманців. Отже, Пірр у подальшому буде намагатися створити власну державу за єгипетським взірцем. Перший крок у цьому напрямку – заснування ним нової столиці Амбракії за межами Епіру; мета – прагнення взяти під контроль торгові міста Італії та Греції.

В 297 р. до н.е. Пірру, за допомогою Птолемея, вдалося нарешті повернутися до Епіру й зарекомендувати себе гідним правителем. До 295 р. до н.е. він змушений був ділити царську владу зі своїм далеким родичем Неоптолемом, розуміючи, що час для воєнних дій ще не настав, оскільки вони призвели б лише до появи на теренах Епіру ворожих військ. Неоптолем від самого початку проявив себе енергійною та властолюбною людиною, проте Пірру вдалося укласти з ним дружній договір, за яким владні прерогативи розподілилися між двома правителями в рівній мірі. Тим не менше, хиткий паритет тривав недовго (менше двох років). На

початку 295 р. до н.е. до Пірра дійшли чутки, що Неоптолем готує проти нього змову і має намір отруїти співправителя за допомогою виночерпця останнього. Пірр натомість взяв ініціативу у свої руки, запросив Неоптолема на святкування до м. Пассароне з приводу «жертвоприношення Аресу і Зевсу», де «за старовинним звичаєм царі ... присягають епіротам, що будуть правити згідно із законами і ... приймають від підлеглих присягу, що ті будуть згідно законам охороняти царську владу», та вбив його [6, Пірр, 5].

Особливе місце в планах епірського царя займав острів Керкіра. Пірр розумів, що цей острів є стратегічно важливим для безпеки Епіру. Керкіра з давніх часів була заселена іллірійцями, але соратники Архія Херсікрата, засновника Сиракуз, вигнали їх і заселили острів «частиною своїх людей» [8, VI, 2, 4]. Фулідид теж згадував про зручне географічне розташування острова: мореплавці могли зустріти його на шляху з Греції до Італії та Сицилії [9, I, 44, 3]. Пірр усвідомлював небезпечність Керкіри у зв'язку з її місцезнаходженням (острів височів навпроти епірського узбережжя) і не бажав, щоб такий зручний плацдарм для нападу був використаний супротивниками проти нього та його країни [4, I, 11, 6]. Виходячи з даної ситуації, цар Епіру прийняв рішення оволодіти Керкірою, і наступним кроком для здійснення поставленої мети був шлюб (після смерті першої дружини Антігони 295 р. до н.е.) з Ланасою, донькою сицилійського тирана Агафокла [11, XXII, 8, 2; 6, Пірр, 9; 1, Про війни з самнітами 11, 1]. Найцікавіше, що посагом нареченої стали острови Керкіра та Левкаду. Таким чином, мета епірського царя, хоча й на короткий час, реалізувалась: острів із розвинутою торгівлею відтепер забезпечував прямий зв'язок Епіру з великими містами Італії та Сицилії.

Через деякий час після одруження з Ланасою Пірр узяв за дружин одночасно двох дівчат: Біркенну, доньку іллірійського царя Барділія (середина III ст. до н.е.), і доньку царя пеонів Автолента (III ст. до н.е.), ім'я якої в історії не збереглося. Однак Ланасса виявилась ревнивою дружиною, покинула свого вінченосного чоловіка й запропонувала свою руку і привабливий посаг Деметрію Поліоркету. Той негайно скористався даною пропозицією [6, Пірр, 10]. Шлюб Деметрія перекреслив його дружні відносини з Пірром, а це, у свою чергу, змішало всі плани царя Епіру. Встановлення Деметрієм контролю над Керкірою створювало, таким чином, постійну загрозу епірським територіям. Пірр, при підтримці тарентійців, вирішив захопити своє колишнє володіння [4, I, 12, 2]. Однак нідерландський вчений А. Недерлоф [37; 38], через певну плутанину в джерелах, не визнає, наприклад, повторного завоювання Пірром Керкіри [37, с.46].

Варто також зазначити, що правління Пірра характеризується інтенсивним будівництвом як у самому Епірі, так і на приєднаних землях. Зокрема, цар переніс столицю до Амбракії, звів нове велике місто Беренікіду на узбережжі Іонійського моря тощо. Урбанізацію Пірр здійснював за

рахунок об'єднання навколишніх поселень; мешканцям як компенсацію на декілька років надавалися податкові пільги. Мета цих змін – створення у державі низки торгових та військово-морських баз. Отже, Пірр проявив себе далекоглядним правителем, який розумів, що від економічної стабільності залежали як політичне майбутнє Епіру, так і його власні амбітні плани. Розширивши територіальні володіння на північ, Пірр створив т. зв. Великий Епір (площа – 20000 км кв.; населення – близько 500000 жителів), котрий використав як своєрідний плацдарм для своєї зовнішньої політики.

Вдруге перетнулися інтереси Деметрія і Пірра після того, як Александр, син Кассандра, шукаючи підтримки у боротьбі проти свого брата Антипатра, звернувся по допомогу одночасно і до Пірра, і до Деметрія. Останній прибув до двору македонського правителя пізніше за епірського царя, коли вже все було врегульовано. Справа полягала в тому, що Антипатр був одружений на доньці Лісімаха Еввідіці, а Александр, у свою чергу, на доньці Птолемея Лісандрі [25, с. 451]. Скоріш за все, це й стало головною причиною звернення Александра до Пірра як до соратника. Проте епірський цар погодився йому допомогти не з дружніх «почуттів»: Пірр вимагав у обмін території, прилеглі до Епіру, Стимфеї, Паравеї, Амбракії, Акарнанії та Амфілохії [6, Пірр, 6]. Звичайно, Александр погодився на захоплення володінь ненависного брата. У підсумку Пірр «приєднав» ці області, залишивши в містах і фортецях власні залоги; решту територій, відібраних у Антипатра, цар Епіру повернув Александру.

Цей похід знаменує початок важливого періоду в житті Пірра, адже вперше він самостійно командував армією. В усіх попередніх битвах він був лише одним з воєначальників і діяв за наказом полководців. Нині Пірр став суверенним правителем, а отже й головнокомандувачем. У таборі серед вояків про нього ходило багато чуток, у котрих прославлялися його розум, розсудливість і воєнна вдача. Плутарх, наприклад, згадує цікавий епізод, пов'язаний зі звинуваченням одного з воїнів у тому, що той погано відгукувався про Пірра; цар на це відповів: «...нехай краще тут залишається і обмовляє мене перед небагатьма. Якщо ми прогонимо його, він рознесе дурну славу про мене по всьому світу» [6, Пірр, 8]. З іншого боку, епірський цар розумів, що йому потрібна потужна армія, якій би можна було повністю довіряти; і саме тому він уважно і дружньо ставився до своїх воїнів.

У 294 р до н.е. до Македонії прибув Деметрій I. На цей час Пірр уже залишив Македонію і повернувся до Епіру. Поліоркета дана ситуація не влаштувала, оскільки не бралися до уваги його інтереси. Цю проблему він «розв'язав» шляхом убивства Александра та проголошення себе царем Македонії. Плутарх пояснює ворожість Деметрія стосовно Пірра смертю Деїдамії та вказує на взаємні звинувачення з боку обох правителів [6, Пірр, 7]. Насправді, вони скоріш за все були незадоволені результатами територіального розподілу Македонії.

Перше відкрите зіткнення Поліоркета і епірського царя відбулося в 290 р. до н.е. Деметрій тільки-но закінчив похід на етолійців, розбив їх, залишив у Етолії значні сили на чолі зі стратегом Пантавхом, а сам (самостійно) виступив проти Пірра. Розпочавши свій зустрічний похід на Поліоркета, Пірр однак розминувся із супротивником. У швидкому темпі перетнувши кордон Македонії, володар Епіру зайняв Берою і декілька інших македонських міст. У 289 р. до н.е. він одержав вирішальну перемогу над Пантавхом [6, Пірр, 7], і того ж року македонське військо перейшло на бік епірського керманіча; Пірра проголосили македонським царем [6, Пірр, 11]. Деметрій змушений був змиритися. У подальшому їхні шляхи більше не перетиналися. Отже, можна відзначити, що епірський цар уперше зіткнувся із сильним супротивником, котрого знав особисто і знав усі його «вразливі місця» як полководця. Використавши честолюбство Деметрія, Пірр зміг перемогти його і здобути репутацію правителя, з яким слід рахуватися.

Амбітним східним сусідом Македонії залишався й Лісімах, який теж зазіхав на її землі. Пірр змушений був піти на поступки цьому володарю і погодитися на розподіл завойованих земель. Кордоном стала ріка Аксії. Як цар Македонії Пірр піднявся на владний щабель, котрий нарешті урівняв його з іншими діадохами. Однак не всі проблеми були вирішені, оскільки Лісімах і надалі залишався грізним ворогом. Крім того, не повністю була ліквідована небезпека з боку Деметрія і його сина Антігона Гоната. Пірру в даній ситуації необхідно було терміново знайти вихід.

З іншого боку, означена ситуація зумовила відновлення відносин Пірра з Антігоном Гонатом. Новий етап військово-дипломатичних стосунків почався після вторгнення 284 р. до н.е. у Македонію військ Лісімаха. Молоді правителі уклали між собою таємний договір, про який згадує італійський дослідник Е. Манні [36, с. 117]. На жаль, не збереглися самі умови договору, проте логіка наступних подій дозволила історикам стверджувати, що він носив оборонний характер і спрямовувався проти Лісімаха. Точна дата його укладання теж невідома, хоча німецький фахівець Ю. Белох наполягає на 284 р. до н.е. [12; 13; 31].

У контексті тогочасної політичної ситуації в Елладі договір виявився малоефективним: війська Пірра та Антігона не змогли успішно протистояти вторгненню армії Лісімаха й були розбиті [4, I, 10,2]. Після поразки за Пірром залишилися тільки деякі невеликі області, котрі межували з Епіром (їх він отримав ще 294 р. до н.е. від сина Кассандра Александра). Пірр до того ж не відчував себе достатньо сильним для боротьби з таким противником, і лише остання битва Лісімаха та Селевка при Курупедії на початку 281 р. до н.е. за Фрігію і Геллеспонт [1, Сирійські справи, 62], яка призвела до загибелі Лісімаха, назавжди усунула з політичної арени цього небезпечного Піррового конкурента [4, I, 10,5]. У свою чергу, сімдесятирічний Селевк радів з цього приводу, оскільки залишився єдиним серед

колишніх соратників Александра Македонського « правонаступником » македонського «спадку» [10, XVII, 1-2].

Доля, однак, вирішила по іншому. Восени 281 р. до н.е. від руки Птолемея Керавна, який надав вигнання притулок, Селевк загинув. Незважаючи на цю подію, македонське військове зібрання проголосило Птолемея своїм царем. Перед Пірром постав вибір: або висунути свої претензії на Македонію, або вирушити на допомогу грецьким містам у Південній Італії, зокрема Таренту. Епірський цар обрав другий варіант, який являв собою у перспективі широкомасштабну військову кампанію і носив визвольний характер. Виходячи з ситуації, що склалась, Пірр уклав мирний договір з Птолемеєм і отримав у розпорядження військову та матеріальну допомогу для походу в Італію.

Дії Пірра у багатьох вчених викликали запитання: чому він, не завершивши всі справи на материковій Греції, зупинив свій погляд на Італії? З огляду на сучасний стан вивчення цього питання, можна стверджувати наступне. Македонія на початок III ст. до н.е. була вже не такою привабливою для завоювання, як раніше; виснажена постійними війнами та змінами правителів, розорена й спустошена, вона перестала цікавити завойовників. Пірр у даному випадку принципової альтернативи не мав; отже, його вибір виявився цілком логічним і прогнозованим.

Разом з тим описані вище події виховували та загартовували Пірра як полководця, політика та державного діяча. На кожному етапі свого життя епірський цар набував нових знань і досвіду. При дворі Главкія він отримав базові знання з військової справи, у Єгипті ознайомився з економічними та політичними (владними) прерогативами царя Птолемея, які стали для Пірра взірцем. Одночасно царю Епіру довелося тою чи іншою мірою і воювати, і співпрацювати з діадохами та їхніми наступниками – Антигоном Однооким, Птолемеєм Сотером, Лісімахом, Кассандром та його синами Александром і Антипатром, Деметрієм Поліоркетом, Птолемеєм Керавном, Антигоном Гонатом та ін.. Протягом правління Пірра в державі встановилася економічна стабільність і майже вдвічі збільшилися її територіальні межі. Пірр, таким чином, став гідним правителем і воїном свого часу.

Джерела та література: 1. Аппиан. Римские войны. – СПб.: Алетейя, 1994. – 782 с.; 2. Арриан. Поход Александра. – М.-Л.: АН СССР, 1962. – 384 с.; 3. Квинт Курций Руф. История Александра Македонского. – М.: МГУ, 1993. – 464 с.; 4. Павсаний. Описание Эллады: В 2-х т. – М.: АСТ Ладомир, 2002. – Т. I. – 492 с.; 5. Павсаний. Описание Эллады: В 2-х т. – М.: АСТ Ладомир, 2002. – Т. II. – 504 с.; 6. Плутарх. Пирр // Сравнительные жизнеописания в 3-х т. – М.: АН СССР 1963. – Т. II. – С. 38-65; 7. Плутарх. Деметрий // Сравнительные жизнеописания в 3-х т. – М.: Наука, 1964. – Т. III. – С. 193-277; 8. Страбон. География в 17 кн. – М.: Наука, 1964. – 944 с.; 9. Фукидид. История. – Л.: Наука, 1981. – 543 с.; 10. Юстин.

Эпитама Помпея Трога «Historiae Philippicae» // ВДИ, 1954. – № 3. – С. 191-251; **11.** Diodorus Siculu Library. // <http://ancientrome.ru/antlitr/diodoros/index.htm>; **12.** Белох Ю. История Греции. – М.: А.И. Мамонтов, 1897. – Т. 1. – 502 с.; **13.** Белох Ю. История Греции. – М.: А.И. Мамонтов, 1899. – Т. 2. – 528 с.; **14.** Вейцківський І.І. До історії Піррової війни // Наукові записки Львівського Державного університету ім. І. Франка, 1955. – Т. XXXVI. – Серія історична. – Вип. 6. – С. 173-190; **15.** Вейцківський І.І. Зауваження щодо характеру античної традиції про римсько-тарентійський конфлікт і Піррову війну // Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Франка, 1955. – Т. X. – Серія історична. – С. 130-155; **16.** Вейцківський І.І. Зовнішня політика країн Західного Середземномор'я в 264-219 рр. до н. е. – Львів: Львівський ун-т, 1959. – 150 с.; **17.** Вейцківський І.І. Останні роки Піррової війни // Наукові записки Львівського Державного університету ім. І. Франка. – Т. XLIII. Питання загальної історії. – Вип. 8. – С. 69-98; **18.** Вейцківський І.І. Перший рік Піррової війни // Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Франка, 1953. – Т. XXV. – Серія історична. Вип. 5. – С. 176-191; **19.** Вейцківський І.І. Римсько-тарентійський конфлікт 282-281 рр. до н.е. // Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Франка, 1949. – Т. XVII. – Серія історична. – Вип. 4 – С. 169-186; **20.** Вейцковський И. И. Западное Средиземноморье в III в. до н.э. (к истории международных отношений в античном мире 282-219 гг. до н.э. Автореф. – Львов: ЛГУ, 1960. – 42 с.; **21.** Вершинин Л.Р. Рец. на: Pierre Cabanes L'Épire de la mort de Pyrrhos a la conquere romaine. – Paris, 1980. // ВДИ, 1983. – № 3. – С. 172-180; **22.** Вершинин Л.Р. Государство молоссов и территориальная консолидация античного Эпира // ВДИ, 1987. – № 1. – С. 169-184; **23.** Вершинин Л.Р. Пиррова победа // Вопросы истории, 1986. – № 6. – С. 81-90; **24.** Вершинин Л.Р. Этническое и политическое состояние Эпира в IV – III вв. до н. э. Авторев. – М.: МГУ, 1989. – 17 с.; **25.** Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. – 544 с.; **26.** Левек П. Эллинистический мир. – М.: Наука, 1989. – 252 с.; **27.** Салогуб А. І. Образ і діяльність царя Пірра у світлі Плутархової традиції // Р. Ф. Кайндль. Нові етноісторичні виміри. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 89-93; **28.** Салогуб А. І. Піррова війна в світлі ранньої традиції // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 161-171; **29.** Штоль Г. В. Герои Греции в войне и мире. (история Греции в биографиях. – СПб.: О.И. Бакета, 1898. – 436 с.; **30.** Balsdon J.P.V.D. Rec: Nenci G. Pirro. Aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo. – Torino, 1953 // Gnomon, 1955. – Bd. 27. – P. 298-300. **31.** Beloch C.J. Zur griechischen Vorgeschichte // Historische Zeitschrift, 1897– Bd. 97. – S. 193-223; **32.** Hassell U. Pyrrhus. – München, 1947. – 80 s.; **33.** Kienast D. Pyrrhus // Pauly's Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa, 1963. – Bd. 24. – Hbbd. 1. – S. 108-165; **34.** Levegue P. Pyrrhos. – Paris: E de Baccard, Editeur, 1 rue de Medicis. 1, 1957. – 736 p.; **35.**

Levegue P. Un nouveau Pyrrhus // Revue des Etudes Anciennes, 1956 – V. 58. – P. 83-96; **36.** Manni E. Pirro e gli stati graeci nel 281-280 A.C. // Athenaeum, 1949 – Volume Ventisettesimo. – Fasc. I-II. – P. 102-121; **37.** Nederlof A.B. Plutarch's Leven van Pyrrhus. – Amsterdam: H.J. Paris, 1940. – 247 s.; **38.** Nederlof A.B. Pyrrhus van Epirus. – Amsterdam: Rodopi, 1978. – 329 s.; **39.** Nenci G. Il segno regale et la taumatourgia di Pirro // Miscellanea in memoria di Augusto Rostagni. – Torino, 1963. – P. 152-161; **40.** Niese B. Zur Geschichte des Pyrrhischen Krieges // Hermes Zeitschrift für Classische Philologie. – Berlin, 1896. – Einunddreißigster Band. – Viertes Heft. – S. 481-507; **41.** Scala R. Der pyrrhusche Krieg. – Berlin; Leipzig: Parisius, 1884. – VIII+183 s.; **42.** Schubert R. Die Quellen Plutarchs in den Lebensreibungen des Eumenes, Demetrius und Pyrrhus // Jahrbuch für klassische Philologie, 1877-1878 – IX Supplem. – S. 647-836; **43.** Schubert R. Die Quellen zur Geschichte der Diadochenzeit. – Leipzig: Dieterische Verlagsbuchhandlung Theoder Weicher, 1914. – 288 s.; **44.** Schubert R. Geschichte des Pyrrhus. – Königsberg: Verlag von Wilh. Koch, 1894. – 288 s.

УДК 7.036.+746.4

Христина НАГОРНЯК

ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ХУТРИЯНОГО ПРОМИСЛУ У ТИСМЕНИЦІ (ПОКУТТЯ)

У даній статті розглядається етапи зародження та становлення кушнірства у Тисмениці (Покуття). Діяльність перших «зарєєстрованих» кушнірських цехів: «Товариство кушнірів і білошкірників», «Фабрика фірми Крейниса-Поппера», а також передумови створення хуτροφірни «Тисмениця». Фірма, за період свого існування, отримала можливість переробляти більше половини заготовлених в Україні шкур кролика, а також всі ресурси шкур нутрії, мерлушки, козлика.

Ключові слова: кушнірство, хутро, кожух, бараняча шкіра.

Христина НАГОРНЯК

ЗАРОЖДЕНИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ МЕХОВОГО ПРОМЫСЛА В ТИСМЕНИЦЕ (ПОКУТЬЕ)

В данной статье рассматриваются этапы зарождения и становление мехового промысла в Тисменице (Покутье). деятельность первых «зарєєстрированных» скорняжных цехов: «Общество скорняков и белошкурников», «Фабрика фирмы Крейниса-Поппера», а также предпосылки создания мехофирмы «Тисменица». Фирма, за период своего существования, получила возможность перерабатывать больше половины заготовленных в Украине шкур кролика, а также все ресурсы шкур нутрии, мерлушки, козлика.

Ключевые слова: меховой промысел, мех, кожух, баранья кожа.